

ATASÖZLERİNİN TASNİFLENDİRİLMESİ ÜZERİNE TEMATİK BİR YAKLAŞIM: ANTALYA ÖRNEĞİ

Atila KARTAL*

ÖZ

Türk halk kültürünün yazılı ve sözlü edebiyatının önemli vesikaları olan atasözleri, zamanla kazanılmış tecrübe ve deneyimlerin kısa, özlü ve derin manalar içeren sözlere yansımalarıdır. Atasözleri eğitimden öğretime, tarımdan halk takvimine, tabiatın kâinata, edebiyattan sanata, açlıktan tokluğa, yığıtlıktan korkaklığa, cömertlikten cimriliğe, her konuda söylenmiş yol gösterici, eğitici, uyarıcı, öğretici veciz kalıplaşmış ifadelerdir. Gerek sözlü edebiyatımızda gerek yazılı edebiyatımızda millî kültürümüzün bir parçası sayılan atasözleri zengin bir kullanıma sahiptir. Metinlerle takip edebildiğimiz ilk örneklerini Orhun Kitabeleri'nde ve Divânu Lugâti't-Türk'te görebildiğimiz atasözleri, varlığını ve tesirini kullanım alanını genişleterek, günümüzde de canlılığını korumaktadır. Atasözleri ve deyimler kalıplaşmış ifadelerdir; ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu kalıp ifadelerin bazısının kelimesi değişmiş, bazıları bölgesel özellik gösteren kelimelerle zenginleşmiş, bazı atasözleri de günümüzde unutulmuş olabilir. Az sözle çok şey söyleme kudreti bulunan atasözleri sözlü ve yazılı edebiyatımızın, söz varlığımızın en zengin kaynakları arasına girmektedir. Makalede atasözleri hakkında bilgi verildikten sonra bu ifadelerin bireylerin duygu, düşünce ve yaşantısına yansıtılmakta olduğu benzer sözler üzerinden örnekler verilecektir. Bir sonraki aşamada ise Antalya'da kullanılmakta olan ve yazılı kaynaklardan tespit edilen atasözlerinin tematik tahlili yapılacaktır. Ayrıca elde edilen bulgular analiz yöntemi ile varyantlaşma, tema, işlev, konu, eş mana yönleri bağlamında değerlendirilerek Türk atasözleri içindeki durumu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Antalya, Sözlü Kültür, Tema, Düşünce Dünyası.

A THEMATIC APPROACH TO THE CLASSIFICATION OF PROVERBS: THE CASE OF ANTALYA

ABSTRACT

Proverbs are essential documents of in Turkish folk culture, including written and oral Turkish literature. They reflect people's accumulated wisdom through concise sentences loaded with deep meaning. They also encompass a massive philosophy of life in short expressions, independent of the burden of words. Proverbs guide, educate, warn, and instruct. They are concise formulaic expressions that delve into every topic of the human experience, from education to teaching, agriculture to folk calendar, nature to the universe, literature to art, hunger to satiety, bravery to cowardice, and generosity to stinginess. Proverbs are a part of Turkish national culture; and lay at the core of our oral and written culture. The first examples of written proverbs we know of date back to the Orkhon Inscriptions and Divânu Lugâti't-Türk. What's more, they are still timeless – and evolving both in meaning and influence. Sometimes the words within many of these formulaic expressions have change. Some have gotten richer by taking on regional color. Others have been long. Nevertheless, they have the power to say a lot with few words, are among the wealthiest sources of knowledge and language we have. This article – with reference to written sources – will offer you information about proverbs haling from Antalya, Turkey, with a categorical focus on those that highlight personal feelings, thoughts, and lives. Next, we have made an attempt to assess the findings will be assessed through the lens of variant, theme, function, subject, and synonym, and offer insight into their place within the broader scope of Turkish proverbs in general.

Keywords: Proverb, Antalya, Oral Culture, Theme, World of Thought.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 28.09.2021; Yayına Kabul Tarihi: 01.12.2021

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ANTALYA; ORCID: 0000-0002-4706-9940, E-posta: atilakartal@akdeniz.edu.tr

Giriş

Dünyadaki bütün milletlerin ve toplulukların atalarından kalmış sözleri vardır. Türk atasözlerini yazılı olarak takip edebildiğimiz Göktürk ve Uygur dönemi yazılı kaynaklarından sonra Dîvânu Lugâti't-Türk, atasözlerimiz için ilk önemli yazılı kaynaktır. XI. yüzyıldan beri değerinden hiçbir şey kaybetmemiş aksine yapılan her araştırma ile yeni bir yönü keşfedilen Dîvânu Lugâti't-Türk, Türkolojinin ve Türk kültürünün en büyük hazinelerindedir. Türk folklorunun ve Türk halk edebiyatının ilk derlemelerinden sayılan Kaşgarlı Mahmud'un eseri, Türk dilinin en eski ansiklopedik sözlüğü olmasının yanında atasözü derlemeleri bakımından da çok değerli bilgiler sunmaktadır. Dîvânu Lugâti't-Türk'ün müellifi Kaşgarlı Mahmud, sözlükte madde başı olarak verdiği kelimelere tanık olarak atasözü ve şiir örneklerini kaydeder. Kaşgarlı Mahmud'un madde başına aldığı bir kelimeyi açıklamak, örneklendirmek için verdiği savlar, bize ataların hayat tecrübeleri, gelenek ve görenekleri, inançları, toplumsal ilişkileri, vb. birçok konu hakkında fikir verebilir. Dîvânu Lugâti't-Türk, eski Türk atasözlerinden hareketle Türk kültürü ve yaşamı hakkında detaylı fikir sahibi olabileceğimiz en hacimli kaynaktır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen atasözleri, birçok araştırmanın ortak konusunu teşkil etmektedir. Ancak Dîvân'daki atasözleri sayı bakımından araştırmacılara göre farklıdır. Abdulahad Nuri, Atalarsözü (1334/1918,1339/1923) adlı eserinde atasözlerinin sayısını 251 olarak tespit etmiştir. Carl Brockelmann 1920'de yayımladığı makalesinde 264 atasözüne yer verir. Necip Asım 1923'te başladığı çalışmasını 1927'de kitaplaştırmış ve eserinde 290 atasözü, Ferit Birtek 1944 tarihli En Eski Türk Sıvları adlı eserinde 291 atasözü tespit etmiştir. Ali Ulvi Elöve'nin Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Halk Şiirleri, Halk Sözlere (Sıvları) (1935) adlı eserinde 266 atasözüne yer verilmektedir. Aydın Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (1972) adlı araştırmasında tekrarlanan sıvları birleştirip deyim niteliğindeki çıkartarak 262 atasözüne yer vermiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk'teki atasözleri üzerine kapsamlı bir araştırma yapan Sakaoğlu (1997, s. 261), Dîvân'daki atasözlerinin her araştırmacıya göre farklı sayıların ortaya çıkmasını ortak ilmi değer ölçütlerine göre duyarlı olunmamasına ve atasözü özelliği taşımayan bazı sözlerin atasözü olarak kabul edilmesine bağlamaktadır. Atasözlerindeki bu tutarsız sayıların bir diğer sebebi de Bozok (2021)'un araştırması ile tespit edilmiştir ki bazı araştırmacılar tarafından Dîvânu Lugâti't-Türk'te tekrarlı olan atasözlerinin ayrı atasözleri olarak değerlendirilmesidir.

Kaşgarlı Mahmud farklı Türk coğrafyalarında dolaşmış ve oralardan derlediği atasözlerini aynen almış, aynı manayı ifade eden sözler olsa bile atasözlerinin aslını muhafaza ederek eserine almıştır. *Alın arslan tutar, küçin oyuk tutmas/ Al ile arslan tutulur, güç ile bostan oyuğu tutulmaz* (Atalay, 1985a, s. 81). *Alın arslan tutar, küçin kösgük tutmas/Al ile arslan tutulur, güç ile korkuluk tutulmaz* (Atalay, 1985b, s. 289). *Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas/Al ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz* (Atalay, 1985c, s. 412).

Günümüzde de devam eden Dîvânu Lugâti't-Türk'te yer alan atasözleri üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacıların verdikleri rakamlar farklıdır. Atlı (2019, s. 2247), Dîvânu Lugâti't-Türk'teki atasözleri üzerine yapılan bir araştırmasında araştırmacılar ve Dîvân'daki atasözü sayısına dair tespitleri hakkında şu bilgileri vermektedir: Abdülahad Nûrî (1918) 251, Necip Âsım (1919/1920) 290, Carl Brockelmann (1920/1921) 264, Ali Ulvi Elöve (1935) 266, Ferit Birtek (1944) 291, Nevin Aybars (1949) 301, Kaya Türkay (1983) 300'e yakın, Huziahmed Mahmutov (1999) 319, Saim Sakaoğlu (1999) 250'den fazla, Yücel İpek (2004) 252, Ahmet Günşen (2006) 268, Hatice Korkmaz (2007) 293, Serdar Bulut (2016) 268, Sagıp Atlı (2019) ise 282 atasözünün varlığını ortaya koymaktadır. Ercilasun (2020), *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri* adlı eserinde 266 atasözünün Dîvân'da yer aldığını belirtmektedir. Dîvân'daki atasözleri üzerine kitap

boyutunda yapılan en son çalışma olan *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri* adlı eserinde Bozok (2021, s. 166), *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* üç yüz civarında atasözü örneği bulunduğunu ifade etmektedir. Bu araştırma ile *Dîvân'daki* atasözü sayısındaki farklılığın nedenlerinden birinin daha vuzuha kavuşturulduğu kanaatindeyiz. Bozok (2021), çalışmasında *Dîvân'da* üç yüz atasözünden kırk üç tanesinin bazen birebir bazen de parçalı, karma veya çeşitli değişikliklerle tekrarlanmış olduğunu ifade ederken araştırmacılar arasındaki atasözü sayısındaki tutarsızlıkların nedenini şu tespitleriyle izah etmiştir:

"Araştırmacıların temel aldıkları ölçütleri kadar, eser içinde KM'nin aynı atasözünü başka bir maddenin örneklendirilmesinde tekrar olarak kullanmasıdır. İçinde ortalama 3 ila 12 kelime barındıran atasözlerinin DLT'de başka maddeler için de kullanılması gayet doğal karşılanabilecek bir durumdur. Sayılar arasındaki farklılık, araştırmacıların bir sözü atasözü kabul edip etmemesinin yanında tekrarlı atasözlerinin de tam olarak tespit edilememesinden kaynaklanmaktadır."

Ortaya çıkan bu farklı rakamlar bize atasözlerinin tanım, özellik ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesinin akademik ve ilmî araştırmalarda elzem olduğunu göstermektedir.

Türk dilinin en eski ve zengin söz varlıklarından biri olan atasözlerini derleme, tetkik ve tahlil çalışmaları Kaşgarlı Mahmud'dan günümüze kadar devam etmektedir. *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* atasözleri karşılığı olarak "sav/saw" (Atalay, 1985b, s. 20; Atalay, 1985c, s. 153-155; Atalay, 1986, s. 498) terimi kullanılmıştır. İslami dönem Türk edebiyatının ilk eserlerinden kabul ettiğimiz ve *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile aynı dönemde yazılan Kutadgu Bilig'de İslamiyet'in etkisi, Arap ve belki de İran tesiri ile yazı dilinde atasözü yerine "mesel" tabiri de kullanılır (Elçin, 1998, s. 623).

Kutadgu Bilig'de "mesel" (208, 273, 1798) kelimesinin yanında atasözü niteliği taşıyan sözlerden önce "*Muñar meñzetü aydı Türkçe mesel*" (1798), "*Mesel keldi Türkçe muñar meñzetür*" (273) gibi ifadelerde atasözlerinin manzum olarak karşılık bulduğu görülmektedir. Kutadgu Bilig'de yer alan atasözleri mesel olarak adlandırılmış ve bu sözden sonra metin içine yerleştirilmiştir (Nalbant, 2016). Konunun örneklendirilmesi Kutadgu Bilig'den seçilen aşağıdaki üç beyit ile sınırlı tutulmuştur.

Muñar meñzetü aydı Türkçe mesel

Başında keçürmiş bu kökçin saçal (1798)

"Görmüş-geçirmiş şu ak-sakal, şu Türkçe mesel, bu hususta, bak, ne der." (Arat, 1998, s. 137; Arat, 1999, s. 197)

Tañ ermez seniñdin meselde kelir

Kayu neñ sewüg bolsa 'aybı barır (3514)

"Sana hayret etmem; meselde de vardır: Hangi şey sevilirse, onun kusurları görünmez." (Arat, 1998, s. 257; Arat, 1999, s. 353)

Mesel keldi Türkçe muñar meñzetür

Anı sözledim men munu yañzatur (273)

"Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; işte onu söylüyorum, şöyle der." (Arat, 1998, s. 30; Arat, 1999, s. 42)

Kaynak eserlerde ve halk dilinde atasözleri yerine veya aynı anlamda darb-ı mesel, durûb-ı emsâl, hikmet-i avâm, hikmetü'l-avam, darb-ı mesel/durûb-ı emsâl, mesel, atalar sözü, atalar sözleri gibi terimlerin kullanıldığı bilinmektedir. Eski Türkçede kullanılan sav terimi yerine İslami tesirle Kutadgu Bilig'de mesel sözü kullanılmaya başlanmıştır. Sonraki

dönemlerde XIV. ve XV. yüzyıllarda Farsçadan dilimize geçen “pend” kelimesinin kullanıldığı ve pendnâmeler yazıldığı bilinmektedir (Oy, 1972, s. 4; Beyzadeoğlu, 2003, s. 1).

Müslüman bir toplumda atasözlerine verilen değeri göstermesi bağlamında Oğuznâme’de yer alan bir atasözünde “*Atalar sözü Kur’an’a girmez, yanınca yelisür. /Birlikte kosup gider; ondan geri kalmaz.*” denilir (Aksoy, 1978, s. 19). Atasözlerinin Kur’an-ı Kerim ile beraber anılmasını, Türk toplumunda atasözlerine güven duyulması ve itibar edilmesi olarak değerlendirebiliriz. Oğuznâme’de tespit edilen “*Atalar sözünü tutmayan yabana atulur, ahrette tamu ehline katılır.*” (Oy, 1972, s. 170) sözü, öğütler ve uyarılar ile dünyada ve ahrette muteber kişilerin atasözlerine kulak veren kimseler olacağına işaret edilmektedir. Aksi hâlde her iki dünyada zararlı çıkacakları yönünde bilgi verilir.

Kaşgarlı Mahmûd, “saw” maddesini açıklarken atasözlerinin bilge adamların sözleri olduğunu, bu sözlerin tutularak özümsemesi gerektiği üzerinde durur:

Bilge eren sawların algıl öğüt

Edgü sawıg edlese özge siñer

“Bilgin adamların sözlerini öğüt olarak al, iyi söz tesir ederse öze siner.” (Atalay, 1985c, s. 155)

Amaç ve Yöntem

Atasözlerini daha iyi anlamak için tema çalışmalarının yöresel atasözlerini de içine alarak yapılması kültürümüze ışık tutabilir. Türkiye’de ve Türk dünyasında bilinen atasözlerinin varlığı yanında yalnızca bir yörede veya dar bir çevrede yaşayan mahallî atasözleri, ağızlardan yapılan derlemeler ve yazılı kaynakların incelenmesi sonucu tespit edilebilir (Oy, 1991, s. 44). Çalışma, bölge ağızlarındaki araştırmada tespit edilen atasözlerinin tematik sınıflandırılması ile yazılı kaynaklardaki varlığı ve bu atasözlerinin tahlil edilmesini, varsa benzerlerini, varyant ve yakın anlamlılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Makale, sözlü kültürde atasözleri üzerine Antalya’nın doğu ilçelerinden olan Akseki’de ve Alanya’da devam ettirdiğimiz tamamlanmamış projenin ön sonuçlarını içermektedir. Bölgeden tespit edilen yüzlerce atasözünden elde edilecek bulguların analizi ve değerlendirilmesi bir makalenin sınırlarını zorlamak anlamına geleceğinden sadece hacim yönüyle bir sınırlamaya gidilmiştir. Projenin tamamlanması ile elde edilecek veriler bütüncül bir yaklaşımla analiz edilecek ve araştırmanın sonuçları yeniden karşılaştırmalı olarak paylaşılacaktır.

Antalya’da sözlü kültürde yaşayan atasözleri tespit edildikten sonra Anadolu’da kullanılan, benzer düşünceleri dile getirmek için ifade edilen eş manalı atasözleriyle birlikte verilecektir. Makalede Türk Dil Kurumunun Derleme-Tarama Kolu tarafından yurdumuzun çeşitli bölgelerinden derlenen atasözleri ve deyimlerden oluşan Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler/BAAD (1996, 2016) adlı eserdeki Antalya, Akseki ve Alanya’dan derlenen atasözleri çalışmamızda esas alınmıştır. Doküman/eser incelemesi neticesinde elde edilen atasözleri zamanın akışına göre durumu, benzer kullanımlara göre durumu, mahallîleşme ve tematik bakımdan ulaşılan verilerin analizi şeklinde incelenecektir.

Makalede atasözleri konu yönünden tasnif edilirken Aydın Oy (1972), İ. Hilmi Soykut (1974), Nail Tan (1986), Türker Acaroğlu (1992), Şükrü Elçin (1998), Sinan Gönen (2011) ve Metin Yurtbaşı (2012) gibi bazı araştırmacıların eserlerinden faydalanılmış ve tematik bir tasnif çalışması yapılmıştır. Çalışma iki ana kısımdan meydana gelmektedir. İlk

kısımda atasözlerinin Türk kültür tarihindeki yeri, işlevi, değişimleri, sınıflandırılmaları ve özellikleri bağlamında bilgiler verilecektir. İkinci kısımda ise yazılı kaynaklardan tespit edilmiş Antalya'dan kayıtlara alınan atasözleri, tematik bir şekilde sınıflandırılarak Türk atasözleri içerisindeki yeri eş mânalı atasözleri ile tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Halk Bilgeliğinin Söze Dönüşümü ve Atasözleri

Atasözleri toplum hayatını ve yaşantısını yansıtan, bir milletin dünya görüşünü ve değerler yargısını ortaya çıkaran halk edebiyatının sözlü ürünlerindedir. Atasözleri, verilmek istenen mesaja güç katan, iletişimi kuvvetlendiren söz varlığıdır. Bu nedenle sadece Türk dili ve kültüründe değil, tüm milletlerin kültür ve edebiyatında atasözlerinin yaygın bir kullanım alanı olduğu bilinmektedir. Milletleşme sürecini tamamlamış ulusların atasözü diye tabir ettiğimiz özlü ifadeleri, kalıplaşmış sözleri vardır. Bu sözler bize, o toplumun değer yargıları, âdet, gelenek ve görenekleri, duygu, duyuş, düşünüşleri, kültürel kodları hakkında değerli bilgiler verebilir.

Atasözleri milletlerin gözlemlerini, deneyimlerini, tecrübelerini, birikimlerini ve hayata bakışlarını ortaya koyan önemli kaynaklardandır. Atasözleri Türk kültürünü yansıtan en değerli söz varlıklarından biridir. Türk toplumunun vazgeçilmez bir unsuru olan atasözleri, binlerce yıllık Türk tarihinde kazanılan deneyimlerin yanında Türkçenin anlatım kabiliyeti ve ifade kudreti ile de birleşerek ortaya çıkan kalıplaşmış ifadelere dönüşmüştür. Asırlarca hiç değişmeyen atasözleri olduğu gibi zamana ve coğrafyaya göre farklılık gösterebilen, hatta tamamen unutulmuş atasözlerinin varlığı da bilinmektedir. Atasözlerinin ilk nerede, ne zaman ve kim tarafından söylendiği bilinmemektedir. Bilinmeyen zamanlarda ve atalar tarafından söylenen bilgelik taşıyan özlü ifadeler, nesilden nesile söz ya da yazı aracılığıyla aktarılmıştır. Halk tarafından sahiplenilen atasözlerinin varlığını koruduğu ifade edilebilir. Atasözlerinin mutlaka bir ilk söyleyeni vardır; ancak zamanla bu ilk söyleyen unutulduğu için atasözleri, anonim bir nitelik kazanır.

Atasözlerinin özelliklerinden biri de akılda kalıcı olmasıdır. Kulağa hoş gelen, bazen de şiirsel özellikler taşıyan bu ifadeler sıradan zamanlarda hatırlanmayabilirler. İnsanların hafızasında yüzlerce atasözü olmasına rağmen bir seferde onlarcası arka arkaya sayılamayabilir. Ancak uygun durumlarda atasözleri hiç düşünmeksizin söylenirler. Bu da atasözlerinin sosyal yaşamda kendine yer bulmalarını ve mevcut durumu az sözde yoğun ve derin anlamlarla ifade kabiliyetini ortaya koymaktadır. Dil canlı bir varlıktır; bu sebeple dil, zamanla bazı yeni kelimeler kazanabildiği gibi bazı kelimeler de zamanla unutulabilir veya dildeki kelimeler kullanımdan düşebilir. Atasözlerinin bu değişken yapısına dair Bedri Sarıca (2016, s. 87), "*Atasözlerinde Anlama ve Biçime Dayanan Eşlikler*" üzerine yaptığı araştırmasında şu tespitlerini aktarmıştır:

"En eski metinlerden günümüze değin Türk atasözlerinde pek çok sanat unsuru yer almıştır. Kelimelerin müzikal yapısından, anlamın türlü boyutlarından istifade eden bu sözlerin zamana karşı direnenleri olduğu gibi şekil değiştirip farklı yollarla dile getirilenleri de vardır. Ancak her dönemde benzer akıl süzgecinden ve terazisinden çıkan bu sözler, 'Akıl yolu birdir.' sözünde olduğu gibi geleneksel ana biçimini korumuş, muhtevayı zamana ve mekâna göre yeniden kurmuştur."

Atasözleri ve deyimler, yapıları itibarıyla dilin anlam sınırlarını genişleten ve dili canlı tutan söz kalıplarıdır. Mecazlı yapılarıyla atasözü ve deyimler, anlam zenginliği taşımaktadırlar. Hem cemiyet hem de fert için söylenmiş bu sözlerin ifade ettikleri anlamlar bakımından da değeri büyüktür. Çünkü atasözü ve deyimler, lisanında ortaya çıktığı milletin düşünce dünyasına rehberlik eder. Atasözü ve deyimler, taşıdıkları birikim ile hem ait oldukları milletin mazisini aksettiren hem de anlamları itibarıyla o insanlara

yol gösteren yapılarıdır. Bu söz kalıplarının her biri, binlerce yıldır damıtılarak oluşturdukları ifadelerle kültürel mirasın geçmişten geleceğe aktarılmasında kıymetli bir görevi de yerine getirmektedir. Belki bir ömürde elde edilemeyecek kazanımlar, binlerce yıllık bilgi, birikim ve tecrübe atasözleri sayesinde birkaç kelime ile izah edilebilmektedir. Geçmiş doğru anlamak ve geleceği iyi okuyabilmek için atasözleri bu bağlamda mazi ve ati arasında sağlam bir köprü kurabilmektedir. Atasözü ve deyimler hem dil hem de muhteva açısından taşıdıkları birikim ve zenginlikleri ile hepsi birer edebî eser hüviyetindedir (Alemdar, 2019, s. 114).

Her atasözünü ait olduğu toplumun varlığını ve değerlerini yansıtan bir ayna olarak gören Aksoy (1978, s. 27), atasözlerinin ulusal niteliklerini ele alırken şu tespitleri yapmaktadır: "Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yasayıları, inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır."

Atasözleri, derlendiği il ve bölgenin sınırlarını aşarak Türk dünyasının ortak bir değeri hâline gelebilir. Mahallî olarak düşünülen bir atasözünün benzerini uzak Türk lehçelerinde bulmak, atasözleri hazinesinin mahallî derlemelerle zenginleşebileceğini ortaya çıkarmaktadır. Derlenmiş atasözlerinin her şeyi aynı olsa bile yayılma alanını göstermesi bakımından derlenip yayımlanmasında da fayda olacağı fikrini savunan Duymaz (1998, s. 334), Türk kültür tarihini aydınlatıcı muhteviyatı bakımından atasözlerini kültürümüzün değer göstergelerinden biri olarak kabul etmektedir.

2. Atasözlerinin Değişikliğe Uğraması

Atasözü atalardan yadigârdır. Bu miras, kalıplaşan ifadeler üzerinde değişikliği kabul etmez. Atasözleri, olduğu gibi muhafaza edilir. "*Derdini saklayan derman bulamaz.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 691) atasözündeki *derman* kelimesi yerine *ilaç* veya *şifa* kelimeleri getirilemez. "*Söz gümüşse sükût altındır.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 1003) atasözünü, "*Söz gümüşse susmak altındır.*" şeklinde kullanmak doğru değildir. "*Atılan ok geri dönmez.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 602) atasözünde *ok* yerine *mızrak*, *gülle* veya *kurşun* kullanılamaz. Ancak yurdun farklı coğrafi bölgelerinde ve çeşitli hayat tarzları içinde türlü türlü şekillerle söylenmiş atasözlerine de rastlanmaktadır. Bunların her biri kendi coğrafyasının dil özellikleri ve kendi çevresinin kelimeleri ile söylenmiş istisna sözler olarak görülmelidir. Bu atasözleri, değişmez kalıp prensibinin dışında kalırlar (Soykut, 1974, s. 33). Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir; ancak bu kalıpların kimi atasözünde çeşitlenebildiğini unutmamak gerekir. Bölgelere göre donmuş kalıplar oluşturan atasözleri vardır. Bazı atasözleri değişik biçimler almış olabilir. Bu durum, atasözlerinin bozulmuş olduğu anlamına gelmez. "*Keskin sirke kabına zarar verir.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 910) atasözü, kimi yerlerde yine zamanla kalıplaşmış şekli ile "*Keskin sirke küpüne zarar verir.*" (Aksoy, 1978, s. 293) biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim bu konuda Oy (1972, s. 104), atasözlerinin ilk kullanılmaya başladıkları dönemlerden bugüne kadar aynı biçimde kalmadığını ifade eder. Sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgelere ve diğer etkenlere bağlı olarak değişikliğe uğradığını belirtir.

Atasözlerindeki kelime değişimi; Anadolu ile sınırlı kalmamış, tarihi kaynaklarda ve Türk lehçelerinde bu değişimin örnekleri görülmüştür. İlk örneği Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânî'nda görülen "*Agilda oglak togsa arikda otu öner. /Ağilda oğlak doğsa ırmakta, arkta otu biter.*" (Atalay, 1985a, s. 65) atasözü, Antalya'da yapılan bir araştırmada "*Ağilda oğlak doğmadan ırmakta otu biter.*" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Türkçesi kaynaklarında bu atasözü "*Ağilda oğlak doğsa, ovada otu biter.*" biçiminde görülürken aynı tema Altınordu Türkçesinde "*Avlede tuvsa arikta oti piter.*" ile "*Agilda oglak dogsa ovada ot*

biter." şeklinde kullanılan bir atasözü olmuştur. Aynı atasözü, Bulgaristan Türkçesinde "*Ağılda oğlak doğsa, kırdada ot biter.*" şekli ile kullanılırken Kıbrıs Türkçesinde ise "*Mandarada olağ doğsa, ovada otu biter.*" (Çobanoğlu, 2004, s. 61) şeklinde kullanımları, Türk dünyası atasözlerinde görülmektedir. Tarihî ve coğrafi farklara rağmen "ağıl/mandara/avle/agil; ova/arık/kır" gibi lehçesel değişmeler, atasözünün kalıplaşmış yapısına zarar vermemiştir. Türk lehçeleri ile yapılacak mukayeseli çalışmalarda atasözleri hazinesi daha da zenginleşecektir. Atasözlerinin kullanıldıkları dönemden günümüze kadar aynı kalmayıp değişmesi sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgelere, görgüye, dilin gelişimine, inançlara, törelere, medeniyete ve ağız özelliklerine bağlanabilir (Oy, 1991, s. 44). Dilin, kültürün kendini yenileyebilmesi ve çağına ait olma prensipleri atasözleri için de geçerli olmuştur.

Modern dilde atasözlerinin yeniden oluşum sürecinin devam ettiğini belirten Röhrich, atasözlerinin parodileşmesinde bilinçli ve yaratıcı eleştirinin varlığına dikkat çeker. Aynı şekilde bugün atasözlerinin yeniden oluşum tecrübelerinden mahrum bırakılmasının yanlış bir davranış olacağını ifade eder (Röhrich vd. 2009, s. 161).

3. Atasözlerinin Sınıflandırılması

Atasözlerinin kimisi bütün Türk dünyasında, kimisi sadece Anadolu'da, kimisi de belirli bölgelerde bilinip kullanılmaktadır. Şehir ve bölge folkloru kapsamında yapılan monografi çalışmalarında genellikle yöreden derlenen folklorik malzemeler, kendi özel inceleme ve tahlil metotları ile değerlendirilmektedir. Bu çalışmaların içerisinde yüzlerce atasözünün mevcut olduğu bilinmektedir. Türk Dil Kurumu tarafından yapılan on binlerce deyim ve atasözü derleme çalışmalarından oluşan *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* kitabında her sözün sonunda derlendiği yer gösterilmek suretiyle sözün yayılma alanları kısmen verilmiştir. Anadolu coğrafyası ve Türk dünyası düşünüldüğünde oldukça geniş ve son derece zengin olan Türk atasözlerine dair kıymetli çalışmaların varlığını bilmekle beraber sayılarını yeterli kabul etmek mümkün değildir.

Bazı soru ve zorlukları beraberinde getiren bu çalışmanın en baştaki sorunlarından biri, atasözlerinin yayılma alanı bakımından çok geniş bir coğrafyayı kapsamasıdır ki bu da bireysel araştırmaları vakit ve maddi imkânlar açısından zorlaştırmaktadır. Sınırlanmış alan çalışmalarında ise "*Bölge atasözlerini, genel atasözlerinden ayıran özellik(ler) nedir?*" Sorusu ilk cevap verilmesi gereken sorulardandır. Oy (1972, s. 73-74), bölge atasözlerinin nitelikleri konusunda yapmış olduğu tasniflemelerde řu dört hususa dikkat çekmektedir: "a) Ağız özellikleri, b) Topografik özellikler, c) İklim özellikleri, ç) Yaygınlık."

Atasözleri üzerine yapılan sınıflandırmalardan biri de yayılma alanıyla ilgili olan tasnif çalışmasıdır. Aksoy (1978, s. 29), atasözlerinin yayılma alanlarını kullandıkları yer ve zaman bakımından dört kısma ayırmıştır: "a) Yurdun her yerinde kullanılanlar, b) Sadece bir bölgede bulunanlar, c) Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar, ç) Eski zamanlarda kullanılmış iken bugün bırakılmış olanlar."

Araştırmacılar tarafından en çok kullanılan yöntemlerden biri de atasözlerinin içerdiği konulara göre sınıflandırılması olmuştur. Her ulusun karakterine dair ipuçlarını, atasözlerinde bulmak mümkündür. Düşünce dünyası, hayat görüşü, kişilerin ve toplumun yaşayışına yön veren ölçütler, uyarılar atasözlerine yansımıştır. Oy (1972, s. 17), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* adlı çalışmasında konuya göre tasnifinde řu başlıkları esas almıştır:

"Atasözlerimizde Ulusal Deęerlerimiz, Türklük Konusunda Atasözleri, Atasözlerimizde Sosyal Yaşantı ve Sosyal Değerler, Atasözlerimizde Din, Atasözlerimizde Tasavvuf İzleri, Sağlık ve Ölüm Konusunda Atasözleri,

Ekonomi Üzerine Atasözleri, Atasözlerimizde Doğa (Tabiat) ve Evren (Kâinat), Hayvanlarla İlgili Atasözleri, Atasözlerimizde At, Atasözlerimizde Tarım ve Hayvancılık, İklim ve Halk Takvimi Üzerine Atasözleri”

Konularına göre atasözlerini tasnif eden araştırmacılardan biri de İ. Hilmi Soykut'tur. *Türk Atalar Sözü Hazinesi* adlı eserinde konularına göre atasözlerini tasnif ettiği çalışması ayrıntılı çalışmalar arasında dikkat çekicidir. Eserin sonunda hazırlanmış olduğu on altı sayfalık Kavramlara Göre Tasnifli Atasözlerine Ait Özel İndeks'in buraya sadece ana başlıklarını aktarıyoruz:

“Allah ve İnsan; Tabiat, Adam-İnsan; Kadın; Erkek ve Kadın; İnsan ve Sıhhat, İnsanda Beğenilen Hâller, İyi Vasıflar; İnsanda Hoş Görülmeyen Kötü Hâller, İnsan ve Tabiat; İnsan ve Toplum; İnsan ve Çeşitli Marifet, Meslek ve San'atlar; İnsanoğlunun Hayat Boyunca Rastladığı Maddi Davranışlar, Durumlar, Hükümler, Olaylar ve Tepkiler; İnsanoğlunun Hayat Boyunca Rastladığı Manevi Davranışlar, Durumlar, Hükümler, Olaylar ve Tepkiler; Türlü İşler ve Durumlar Hakkında, Ataların Açık ve Kesin Öğütleri; Hayvanlar ve Bunların Özellikleriyle İlgili Sözler; Çeşitli Konularda Atasözleri” (Soykut, 1974, s. 437-452).

Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş* adlı eserinde atasözlerini konulara göre şöyle tasnif etmiştir:

I. İnsan ve Değerler

A. Yüceltilen Değerler: a. Dostluk, b. İyilik, c. Sabır, d. Sebat, azim, e. Bağışlama, f. Fedakârlık, g. Aşk, sevgi, h. Temkin, ihtiyat, ı. Digergâmlık, i. Hayata bağlılık.

B. Yerilen Değerler: a. Cimrilik, b. Yalancılık, c. Suçu yüklenmemiş, d. Tenkide tahammülsüzlük, e. İhtiyatsızlık, f. Öfke, g. Nankörlük.

C. İnsan karakteri ve kişilik

II. İnsan-Cemiyet

a. Sosyal iş birliği, dayanışma, b. Sosyal hiciv, c. Mevkie rağbet, d. Yöneticilik, e. Kanun fikri, f. Mülkiyet, g. Ekonomi, h. Eğitim, ı. İş ve zamanın değerlendirilmesi, i. Kabiliyetlerin değerlendirilmesi, j. Düşmana karşı uyanık olma.

III. Bilgi ve Hakikat

IV. Dünya Görüşü

A. a. Kader fikri, b. Nasip, c. Tanrı,

B. Determinizm (sebebe-netice münasebeti)

C. Değerlerin Değişmesi (Elçin, 1998, s. 629-632).

Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü adlı eseri hazırlayan Metin Yurtbaşı (2012), çalışmasında Türkiye ve Türk dünyasından seçilmiş kırk bin atasözünde en çok öne çıkan 172 kavramsal konuyu sistematik olarak ele almıştır.

Semboller, soyut ve somut anlamlar aracılığı ile dile anlatım gücü ve zenginliği katan atasözleri, sözlü kültürün damıtılmış ifadeleri olarak, coğrafyalar farklı olsa bile ortak değerler taşıyan toplumlarda benzer ifadeler üretirler. Tema, bir eserde işlenen ana konu, temel motif (TS, 2011, s. 2315) olarak izah edilmiştir. Atasözleri taşıdığı manalar çerçevesinde benzer temalı olanlar bir araya getirilerek ortak başlık altında tematik olarak sınıflandırılmıştır. Nesnelere, olayların veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel mefhumu olarak ortaya çıkan bazı kavramların (acelecilik, açlık, duygu-üzüntü-gam,

evlilik-aile kurma, görünüş, hayâ-utanma-ar, iletişim-konuşma, kendini beğenme-kibir, tutumluluk-tasarruf-biriktirme, Yörüklerle dair) atasözlerine yansımaları incelenmiştir.

3.1. Acelecilik

Acelecilik; aceleci olma durumu, sabırsızlık, ivenessizlik olarak Türkçe Sözlük'te (TS, 2011, s. 7) açıklanmıştır. Acelecilik insanın yaratılışında mevcuttur. Ku'an-ı Kerim'de (21: 37; 17: 11) "*İnsan aceleci (tabiatta) yaratıldı.*" ve "*İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir.*" buyrulurken ayet-i kerimeler ile bu hakikat, Kur'an-ı Kerim gözüyle izah edilmektedir. Tirmizi'den rivayet edilen bir Hadis-i şerifte ise "*Teennî Allah'tan, acelecilik şeytandır.*" (Beyhakî, 6/211, 4058) buyrulmaktadır. Aceleciliğin dinî kaynaklara göre tavsiye ve teşvik edilmediği görülmektedir. Kültürümüzde de aceleciliği, sabırsızlığı kötü huylar içinde bulabiliriz. Hızlı olmak ile aceleci olmak farklıdır; ama çoğu zaman birbiri ile karıştırılır. Acelecilik bir zorlama, zamanı gelmeden vaktinden evvel olmazı oldurma isteğidir. İçinde bulunduğumuz modern dünya insanı yarıştırmak, hızlı olmak zorunda bıraksa da hız ve acele dengesini iyi ayarlayamayanların sonuca ulaşamayıp hatta hüsrana karşılaşmaları ihtimaller arasındadır. Atalarımız acele ile yapılan işlerde sağlıklı neticeler alınmayacağını gözlemleyerek bu konuda sabırsızlık gösteren veya gösterecek olan kimselere yol gösterip, uyarıda bulunup rehberlik eden sözleri miras bırakmışlardır. Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen savda "*İwek sinek sütte düşür. /Aceleci sinek süte düşer.*" (Birtek,1944, s. 28; Atalay, 1985b, s. 13) denilmektedir. Acelecilik fena sonuçlar doğurabildiği için insanlar işlerinde acele etmemelidir. Antalya/Alanya'dan derlenen "*Acele etme, dilini ısırırsın (dişlersin).*" (BAAD, 2016, s. 25) atasözü, bunlardan birisidir. Antalya/Akseki'den derlenen "*Bir denmeden iki denmez.*" (BAAD, 2016, s. 63) atasözü de acelecilik başlığı altında değerlendirilebilir. İnsan bir anda hedefine ulaşamaz, sabır gerekir. Kutadgu Bilig'de acele işin olumsuzluklarla neticelenebileceği beyitte şöyle dile getirilir.

İwe kılmış işler neçe yig bolur

İwe bışmış aşnı yise ig bolur (632)

"Acele ile yapılan işler daima çığ kalır; acele ile pişirilen yemeği yiyen insan hasta olur." (Arat, 1998, s. 56; Arat, 1999, s. 79)

Kutadgu Bilig'de acele etmenin neticesinin iyi olmayacağı ve acelecilik sebebiyle pişmemiş bir yemeği yiyen kişiye bu yemeğin fayda yerine zarar vereceği uyarısında bulunulmuştur. Bir işte ilerlemek yavaş yavaş, sabır ve teenninin yanında ölçü ile olur. Acele yapılan işlerde hata yapma olasılığı fazladır. Anadolu'da bilinen ve yazılı kaynaklardan tespit edilen aynı temalı diğer atasözleri şöyledir:

Acele bir ağaçtır meyvesi pişmanlıktır (Yurtbaşı, 2012, s. 1, 559).

Acele eden dilini ısırır (Soykut, 1974, s. 70; Yurtbaşı, 2012, s. 2).

Acele eden eve varamaz (Birtek, 1944, s. 28).

Acele eden kadın kıcsız uşak doğurur (Yurtbaşı, 2012, s. 835).

Acele etsen de iş olacağına varır (Yurtbaşı, 2012, s.1, 559).

Acele giden ecele gider (Yurtbaşı, 2012, s. 1, 559).

Acele ile kalkan nedametle oturur (Yurtbaşı, 2012, s. 1).

Acele ile menzil alınmaz (Oy, 1972, s. 245; Soykut, 1974, s. 70; Yurtbaşı, 2012, s.1, 559).

Acele işe şeytan karışır (Oy, 1972, s. 245; Soykut, 1974, s. 70; Yurtbaşı, 2012, s.1, 559).

Acele yürüyen yolda kalır (Oy, 1972, s. 245; Soykut, 1974, s. 70; Yurtbaşı, 2012, s.1, 559).

Aceleci/İven sinek süte düşer (Birttek, 1944, s. 28; Soykut, 1974, s. 70; Atalay, 1985b, s. 13).

Merdiven ayak ayak çıkılır (Yurtbaşı, 2012, s. 2).

3.2. Açlık

Açlık, sözlük anlamı olarak aç olma durumu, kıtlık ve mecaz anlamı olarak da aşırı istek içinde bulunma (TS, 2011, s. 21) manasında kullanılmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca dünya milletlerinin uğraştığı sorunların başında açlıkla mücadele gelmektedir. Orhon Âbideleri'nde hem Bilge Kağan hem de Kül Tigin yazıtlarında Türk milletine "*Türük bodun tok arkuk sen açsar tosık ömez sen.*" Türk halkı sen tok (gözlü ve) aksisin; acıyorsan doyacağını düşünmezsin, bir (de) doyarsan (tekrar) acıkacağını düşünmezsin (Tekin, 2014, s. 46-47) ve "*Türük bodun tok arkuk sen açsık tosık ömez sen bir todsar açsık ömez sen*" Türk halkı, (sen) tok (gözlü ve) aksisin. Açlığı tokluğu düşünmezsin; bir (de) doyarsan açlığı (hiç) düşünmezsin. (Tekin, 2014, s. 22-23) diye seslenilmektedir. Caferoğlu, Orhon Âbideleri'ndeki atasözleri arasında zikrettiği bu ifadeleri manzum şekilde şöyle sunmuştur:

Açsar tosık ömezsen

Bir todsar açsık ömezsen.

Aç olduğun zaman tokluk (nedir) bilmezsin, bir defa doyunca (da) açlık (nedir) bilmezsin (Caferoğlu, 1930, s. 14).

Açlık ve yetersiz beslenme sebebiyle dünyada her yıl milyonlarca insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Aç kalan insan karnını doyurabilmek için kendini tehlikeye atmaktan çekinmez. "*Aç adam kendini ateşe salar.*" (Soykut, 1974, s. 71; Yurtbaşı, 2012, s. 8) veya "*Aç, elini kora sokar.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 561) atasözlerinde işaret edildiği gibi çaresiz kalan aç insan her türlü zararı göze alabilir. Açlık sadece aç kişiyi değil başkalarını da dolaylı ya da doğrudan etkileyebilir. "*Aç köpek, fırın duvarı deler.*" (Soykut, 1974, s. 73; Yurtbaşı, 2012, s. 9), "*Aç kurt, yavrusunu yer.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 561) atasözleri, aç kalan ya da bırakılan canlıların kendi yakınlarına bile zarar verebileceğini ve açlık sebebiyle her yola başvurabileceğini vurgulamaktadır. Türk atasözlerindeki açlık güdüsünün Maslow'un güdüler sıralamasına uygun olduğunu belirten Kurt (1991, s. 33), bireyin açlık duyması hâlinde bu ihtiyacını giderme yolunda hazır olacağını ve davranışlarını bu yönde geliştirebileceğini ifade eder. Türk atasözlerinde açlığın bireyde hayal kurmayı arttırdığı gibi sağlıklı düşünmeyi de bozabileceğine işaret edilir. "*Açın uykusu gelmez.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 10), "*Aç tavuk kendini darı ambarında sanır.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 561) ifadelerinde olduğu gibi açlığın birey üzerindeki tesirleri izah edilir. Atasözlerinde açlık güdüsünün bir canlıya neler yaptırabileceğine dair dikkat çeken ifadeler vardır. Açlık hem insanda hem de hayvanda beklenilmedik davranışları ortaya çıkarabilir.

Antalya/Akseki'den derlenen "*Canavarı ormandan açlık çıkarır.*" (BAAD, 2016, s. 73) atasözünde evinden, doğal yaşam alanlarından çıkmayan hayvanların açlık sebebiyle çıkabilecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca yaşadığı yerde karnını doyuramayan, kendine yeni yaşam alanları da aramaya başlar. Canlılar pek çok zorluğa katlanabilir; ama açlık her canlı için dayanılması zor bir durum olarak kabul edilmiştir. Aç insan rahat edemez, huzursuz insan ya da canlı yaşadığı çevreyi de etkiler, belki de çevresine zarar verebilir. Aç

insana iyi davranmak onun açlığını gidermez. Atasözlerinde aç insanın ve hayvanın ne durumlara düşebileceği konusunda bilgiler, korunma ve tedbir noktasında uyarılar, bireysel ve toplumsal bir sorun olan açlığın önlenmesi için öneriler bulmak mümkündür. Açlık konusundaki diğer atasözlerinden örnekler şöyledir:

Acıkmış, kudurmuştan beterdir (Soykut, 1974, s. 73; Yurtbaşı, 2012, s. 560).

Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur (Soykut, 1974, s. 242; Yurtbaşı, 2012, s. 560).

Acıyan, uyumuş; acıkan uyumamış (Soykut, 1974, s. 71; Yurtbaşı, 2012, s. 561).

Aç, aman bilmez; çocuk, zaman bilmez (Yurtbaşı, 2012, s. 8).

Aç itin menzili olmaz (Yurtbaşı, 2012, s. 11).

Aç kedi, yavrusunu yer (Yurtbaşı, 2012, s. 9).

Aç kurt, aslana saldırır (Soykut, 1974, s. 73; Yurtbaşı, 2012, s. 561).

Aç kurt, yavrusunu yer (Yurtbaşı, 2012, s. 561).

Aça dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış (Yurtbaşı, 2012, s. 11).

Açlık, tilkiyi aslan yapar (Yurtbaşı, 2012, s. 11).

Kurdu, ormandan açlık çıkarır (Yurtbaşı, 2012, s. 901).

Tok aslandan korkma, aç kediden kork (Yurtbaşı, 2012, s. 597).

3.3. Duygu-Üzüntü-Gam

Neşe, eğlence, üzüntü, kin, nefret, dert, tasa, kaygı, sevgi, saygı, aşk vb. duygusal örüntüler insan içindir. İnsanın tabiatında cesaretin bulunması kadar korkunun bulunması da doğaldır. Her insanda bulunan bu duygulara karşı uyarıcıların ortaya çıkması durumunda bireysel tepkiler meydana gelmektedir. Kişilikte duygular, nitelik ve nicelik olarak farklı olabilir. Bu farklılığa duyguların şiddeti denir. Benzer olay ve uyaranlar karşısında her insanın tepkisi aynı oranda olmayabilir. Atasözlerine üzüntü, öfke, kaygı, korku, yiğitlik, inatçılık vb. konuların yoğun olarak yansıdığı görülmektedir. Menfi duyguların kişiye zararı olabileceği "*Keskin sirke, küpüne (kabına) zarar (-dır).*" (Aksoy, 1978, s. 293) ve "*Öfke ile kalkan, zararlar (ziyanlar) oturur.*" (Aksoy, 1978, s. 329) atasözlerinde ifade edilmektedir. Bilimsel araştırmalar neticesinde de üzüntü, stres, kaygı, korku gibi duyguların başta mide ve baş ağrısı olmak üzere çeşitli hastalıklara sebep olduğu kanıtlanmıştır. "*Demir nemden, insan gamdan çürür.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 689), "*Ağacı kurt, insanı dert yer.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 566), "*Duvarı nem, insanı gam yıkar.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 716) atasözlerinde hem ruh sağlığı hem de beden sağlığına üzüntünün, sıkıntının insana verebileceği zararlara dikkat çekilmektedir (Kurt, 1991, s. 80-83). Anadolu'da sözlü kültürde sıkça karşılaşılan "*Ağlayan, gözden olur; dövünen, dizden olur.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 778) ifadesi, Antalya'da "*Ağlarsan gözüne, yemezsen özüne.*" (BAAD, 2016, s. 32) şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında verilen atasözlerinde genel olarak olumsuz tutum ve davranışların insan psikolojisine ve fizyolojisine verebileceği zararlara işaret edilmektedir. Konuya dair çağrışım yapan yazılı kaynaklardan tespit edilen atasözlerinden örnekler şöyledir:

Ağacı kurt, insanı dert yer (Yurtbaşı, 2012, s. 566).

Ağlaya ağlaya gözden olursun (Yurtbaşı, 2012, s. 570).

Demir nemden, insan gamdan çürür (Yurtbaşı, 2012, s. 689).

Duvarı nem, insanı gam yıkar (Yurtbaşı, 2012, s. 716).

El için ağlayan gözsüz kalır (Yurtbaşı, 2012, s. 570).

El için ağlayan iki gözden çıkar (Yurtbaşı, 2012, s. 570).

3.4. Evlilik-Aile Kurma

Aile, toplumu oluşturan en küçük bütündür. İlk insandan günümüze kadar aile kurumu varlığını ve önemini korumuştur. Birey ve toplum ilişkileri bağlamında toplumun en temel ögesi olan aile kurumunun oluşturulması, Türk kültür medeniyeti dairesinde en önemli işlerden biri olmuştur. Bir kadın ve bir erkeğin evlenmesiyle kurulan aile, toplumun en temel birimidir. Aileler, toplumları ve milletleri oluşturan yapı taşlarıdır. Türk kültüründe aile kurumu, evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlilik sonrası pek çok kültürel zenginliği, inanç, âdet ve göreneği barındıran köklü bir müessesedir. Halk kültüründe geçiş dönemlerinden biri olan evlilik üzerine sözlü ve yazılı edebiyatımızın zenginliği dikkat çekicidir. Atasözlerimiz; aile bireylerinden karı, koca, kaynana (kayınvalide), kaynata (kayın baba, kayın peder), evlenilecek erkek ve kadın, kurulan yuvanın huzuru, refahı, geçimi vb. konular üzerine söylenmiş özlü sözler hazinesidir. Antalya'dan derlenen "*Al, görmüşün kızını tutsun dolana dolana; al, görmemişin kızını tutsun ilene ilene.*" (BAAD, 2016, s. 36) atasözü, gelin kızın aile yapısını ve terbiyesini yeni yuvasına taşıyabileceğine işaret etmektedir. Türk kültürüne göre gelin olacak kızın yetiştiği aile ve onu yetiştiren anne önemli bir referanstır. Atasözünde "*Kenarına bak, bezini al; anasına bak, kızını al.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 199) denilir. "*Tatlıyı küpten almalı, kadını kökten.*" (Soykut, 1974, s. 144) sözüyle evlenilecek kişide soyun ve aile kökenlerinin önemli bir kriter olduğu belirtilmektedir. Asalete dair dikkat çekilen bir başka atasözünde "*Asıl azmaz, bal kokmaz.*" (Tülbentçi, 1977, s. 65; Aksoy, 1978, s. 140) denilmektedir. Atasözleri insanlara uyarıda bulunur, bazen de kılavuzluk eder. Kızlar için anneler önemli bir rol modelidir. Annelerine özenerek veya annesinin etkisinde kalarak yetişen kızlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler, kız analarına bakarak fikir sahibi olabilirler. Kızlar için annelerin rehberliği ve öğreticiliği önemlidir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden günümüze kadar değişmeden gelen atasözlerimizden biri olan "*Kız anadan görmeyince öğüt almaz.*" (Ergin, 2004, s. 74) ifadesi, Türk kültüründe ana-kız ilişkilerinin farklı bir yönünü aydınlatması açısından oldukça değerlidir. Kutadgu Bilig'de evlat, atasının gözünün ışığı görülmüştür. Evladın gözün ışığı ve canlılığı olarak görülmesi, evlat ile göz arasında bir ilişki kurulması beyitte şöyle dile getirilmiştir:

Yime yaqsı aymıs bu Türk buyrukı

Körür köz yarukı oğul kız okı (1163)

"Bir Türk veziri de çok güzel söylemiş: Oğul kız, hakikatte, gören gözün nurudur." (Arat, 1998, s. 94; Arat, 1999, s. 133).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de oğul, babanın yerine yetişeni, iki gözünün biri olarak kabul edilir. Türk aile yapısında çocuğa verilen değer açısından Dede Korkut Hikâyeleri evlat sahibi olmanın toplumda statü sahibi olmakla eşdeğer kabul edilmesini anlatır. Beylerden oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa buyur ederler. Oğlu, kızı olmayan beylerin kara otağa oturtulup altına kara keçe serilmesi bu bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Ergin, 2004, s. 79). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Türk aile yapısında ve toplum hayatında erkek evlat sahibi olmanın kıvanç kaynağı olduğu ifade edilir. Bu övünç sadece soyun devamı olarak görüldüğü için değildir, aynı zamanda erkek evlat, beylik ve devlet idaresinin doğal vârisi kabul edildiği içindir (Yücel Çetin, 2015, s. 57). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Giriş bölümünde "*Oğul atanuñ yetiridür, iki gözünüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınıñ közidür. Oğul dağı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâ'ide başda devlet olmasa*" (Ergin, 2004, s. 74) ifadeleri, babanın

davranışlarıyla oğulun eğitilebileceğini anlatır (Yücel Çetin, 2015, s. 58). Kutadgu Bilig'de geçen şu ifadeler ata-oğul ilişkisini dile getirmesi açısından dikkat çekicidir.

Negü ekse yirke yana ol önür

Oğul toğsa kılkı atağa yanur (1624)

Yere ne ekilirse, yine o biter; oğlunun tabiatı da babasına çeker (Arat, 1998, s. 125; Arat, 1999, s. 179).

Bu beytin birinci mısraında geçen, "*negü ekse yirke yana ol önür /yere ne ekilirse, yine o biter*" ifadesi "*Herkes ektiğini biçer*" (Yurtbaşı, 2012, s. 443) atasözünü hatırlatmaktadır. İkinci mısraıda ise "*Oğul toğsa kılkı atağa yanur / oğlunun tabiatı da babasına çeker*" sözleriyle evladın ataya benzemesi durumu ifade edilir. Bitkilerin topraktan beslenmesi gibi çocuklar da her bakımdan ebeveyninden etkilenebilir ve davranışlarını, onlardan gördüklerine ve öğrendiklerine göre şekillendirebilirler. Aynı bağlamda Dede Korkut Hikâyeleri'nin Giriş bölümünde geçen "*Oğul atadan görmeyince sufra çekmez.*" (Ergin, 2004, s. 74) atasözü de soya çekim ve etkileniş kavramlarının ata ve evlat arasındaki etkisi konusunda sistematik bir tesirin yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Aile; toplumda bireylerin yetiştirildiği bir nevi okul, anne ise eğitimci gibidir. "*Yuvayı yapan dişi kuştur.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 702) atasözü, ailede kadının işlevini anlatmaktadır. Aileyi kurmada, koruma ve kurtarmada, ailenin oluşmasında ve yıkılmasında, en büyük rol kadının omuzlarına yüklenmiştir. Türk halkı; evliliğe, aile kurmaya, ailenin refahı ve huzurunu sağlamaya, aile aracılığıyla nesillerin yetiştirilmesine özen göstermiştir. Bu konunun değerlendirilmesine ışık tutabilecek diğer atasözleri şöyledir:

Al, dilencinin kızını tutsun dolanı dolanı; al, devletlinin kızını tutsun döleni döleni (Yurtbaşı, 2012, s. 699).

Al, gördüğün kızını tuttur dolam dolam; al, görmediğin kızını tuttur dolanı dolanı (Yurtbaşı, 2012, s. 210).

Al, görgülü kızını tutsun gümreni gümreni; al, görgüsüz kızını tutsun somranı somranı (Tan, 1986, s. 69).

Al, görmüşün kızını tutsun dolana dolana; al, görmemişin kızını tutsun ilene ilene (Yurtbaşı, 2012, s. 577).

Al, kibar kızını işlesin bulana bulana; al, çıtak kızını gezsın ılana ılana / eğlene eğlene (Tülbentçi, 1977, s. 43; Yurtbaşı, 2012, s. 578).

Al, zenginin kızını döndürsün babası evine; al, fakir kızını göndersin babası evine (Tan, 1986, s. 19).

Anadan gören inci dizer, babadan gören sofraya yazar (Yurtbaşı, 2012, s. 51).

Ocaktan kız almalı (Yurtbaşı, 2012, s. 939).

Oğlan, atadan/babadan öğrenir sofraya kurmayı; kız, anadan öğrenir biçki biçmeyi (Yurtbaşı, 2012, s. 940).

3.5. Görünüş

Görünüş, "*gözün ilk bakışta ya da zihnin dolaysız olarak kabul ettiği bir şeyin dış şekli veya sureti*" olarak izah edilebilir. İnsanlar, genellikle dış görünüşe önem verirler (Yurtbaşı, 2012, s. 250). Tanımlamalar veya değerlendirmeler umumiyetle görünüşe göre yapılır. Atasözleri, insanların yaptıkları ya da görünüşleri hakkında bir fikir verebilir.

Görünüş ve yapılan işler, sözlerden daha etkileyici olduğu için “*Ayinesi iştir, kişinin lafa bakılmaz.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 608) denilir. Ancak görünüş bazen insanları aldatabilir. “*Her işildayan altın değildir.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 804) atasözünde olduğu gibi uzaktan bakılınca değerli olan şeylerin yanıltıcı olabileceğine de dikkat çekilir. “*Kara keçiyi gören içi dolu yağ sanır.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 983) derken atalar, sîret ve suretin her zaman aynı şeyi söylemeyeceğini veciz biçimde ifade eder.

Binlerce yıllık Türk tarihinde atın Türkler için özel bir yeri vardır. Sosyal, iktisadi, beşerî kalkınmada, savaşlarda, hayatın her safhasında etkisi ve katkısı ile at, Türk milletinin dünya medeniyetine en büyük armağanlarından biri olmuştur. Türk kültüründe ve edebiyatında kıymetli bir yeri olan at, sözlü ve yazılı edebiyatta önemli bir sembol olmuştur. Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen “*Kuş kanatın er atın/Kuş kanadıyla, er atıyla.*” (Atalay, 1985a, s. 34) atasözüyle at ile yiğidin birlikteliği ve etkinliği, kuş ile kanadı gibi görülmüştür. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan atla ilgili çok sayıda atasözü mevcuttur. Şükrü Elçin (1963), Ahmet Gökçimen (2005), Ahmet Özdemir (2014), Sevgi Dal (2019) gibi araştırmacıların çalışmalarında atasözlerimizde at konusunda detaylı bilgi bulunmaktadır. Biz bu başlık altında Antalya/Akseki'den derlenen “*Atı çulundan bilmezler.*” (BAAD, 2016, s. 47) atasözü ve varyantları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Atasözleri aynı doğrultuda olmayabilir. Bu durum karşıt anlamlılık olarak ifade edilirken bir çelişki olarak kabul edilmez. Hayatta her zaman aynı durum veya olayla aynı şekilde karşılaşmak söz konusu değildir. Atalarımız da aynı olay veya durumlarla bazen farklı şekillerde karşılaştıklarından ötürü bu olay ve durumlarla ilgili tecrübelerini birbirine karşıt görünen atasözleri ile ifade etmişlerdir (Özdemir, 2014, s. 126). Bu konuya dair söylenen, çağrışım yapan atasözleri şöyledir:

Acar tazı çullu da belli olur, çulsuz da (Aksoy, 1993, s. 72; Yurtbaşı, 2012, s. 1024).

Arap atı, çul içinde de belli olur (Yurtbaşı, 2012, s. 601).

Atı atasıyla tanır, katırı anasıyla (Yurtbaşı, 2012, s. 855).

Atı çulundan bilmezler (Yurtbaşı, 2012, s. 601).

Kanara köpeği, tüyünden belli olur (Yurtbaşı, 2012, s. 1037).

Küheylan at, çul içinde de bellidir (Soykut, 1974, s. 143; Aksoy, 1993, s. 178; Yurtbaşı, 2012, s. 909).

Yeğin atı, çulundan bilmezler (Yurtbaşı, 2012, s. 1068).

Yeğin tazı, çullu da belli olur çulsuz da (Yurtbaşı, 2012, s. 1024).

3.6. Hayâ-Utanma-Ar

Hayâ kelimesi Türkçe Sözlük'te utanma duygusu, sıklıma, utanç (2011, s. 1067) anlamlarına gelen bir ahlak terimi olup ar kelimesi ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Toplumun genel ahlak kaidelerine bağlı olmayan, ahlak ilkelerinden yoksun yaşayan kişilerde hayâ duygusunun zayıf olduğu düşünülmektedir. Ahlaklı, dürüst, namuslu kişiler haksız, hukuksuz iş ve eylemlerin içinde bulunmaz. Atasözlerinde, hayâ, ar, namus, edep gibi hasletlerin insanı hiçbir zaman yanlış yolda yürütmeyeceği salık verilir. Türk toplumunda ifrat ve tefrit noktalarından uzaklaşıp orta yolu tercih etmenin daha yararlı olacağı düşünülür. Aşırıya kaçmak hayâ, ar gibi beğenilen davranışlar bile olsa fazlasının bireye yük olabileceği atasözlerine de yansımıştır. Antalya'dan derlenen “*Ar, yiğidi meydanda kor.*” (BAAD, 2016, s. 45) atasözünde yiğidin sadece gücüyle meydanda kalmayacağına; ar, hayâ ve namus gibi erdemlere de sahip olması gerektiğine de işaret edilir. Atasözlerinde hayâ sahibi yiğitlerin kişiliğine gölge düşürecek işlere yaklaşmayacağı dile getirilir. Konuya dair benzer temalı, eş manalı atasözleri şu şekildedir:

Ar, ateşten beterdir (Yurtbaşı, 2012, s. 601).

Ar, çekmekten bar çekmek yeğdir/evladır (Soykut, 1974, s. 93; Yurtbaşı, 2012, s. 619).

Ar insana, bar hayvana yakışır (Tülbentçi, 1977, s. 58).

Ar, yiğidi kambur eder (Soykut, 1974, s. 93; Yurtbaşı, 2012, s. 841).

Ar, yiğidin berbadıdır (Yurtbaşı, 2012, s. 590).

Ar, yiğidin kamçısıdır (Soykut, 1974, s. 93; Yurtbaşı, 2012, s. 590).

Ar yüzden, kâr gözden bellidir (Yurtbaşı, 2012, s. 778).

Arsız adama söz neylesin, kokmuş ete tuz/buz neylesin (Tan, 1986, s. 14; Yurtbaşı, 2012, s. 595).

Hayâ, imandandır (Yurtbaşı, 2012, s. 800).

Hayâ, imanın nurudur (Yurtbaşı, 2012, s. 800).

Hayâsı olmayanın insafı da olmaz (Yurtbaşı, 2012, s. 800).

Hayâsızda insaf olmaz, insafsızda hayâ (Yurtbaşı, 2012, s. 800).

Yiğidi ar, deveyi zelber yıkar (Yurtbaşı, 2012, s. 590).

3.7. İletişim-Konuşma

Dil, "(I) *Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun hareketli organ*" (TS, 2011, s. 662) olarak tanımlamaktadır. Dil, iletişimin en güçlü araçlarından biridir. Duygu, düşünce ve bilgilerin başkalarına aktarılmasının pek çok yolu ve yöntemi vardır. Ancak en tesirli iletişim araçlarının başında dil gelmektedir. Sosyal bir varlık olan insanın tüm dünyada kullandığı en yaygın, etkili ve kısa iletişim aracı dildir. Dil, türlü ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır. İnsanların anlaşma, anlatma, anlaşılma ve kendini ifade etme zaruretinden doğmuştur. Atasözlerinde insanın dili sayesinde nimete ya da külfete erebileceği nitelmesi yapılır. Antalya/Akseki'den derlenen "*Ağız tetik, dil tüfek*" (BAAD, 2016, s. 32) atasözü de bu hakikati izah etmektedir. Kişinin dilinden dökülen sözler karşısındakine zarar verebilir, onu incitebilir. Bazen ağızdan çıkan bir söz, silahtan çıkan bir kurşundan daha büyük yaralar açabilir. Düşünmeden sarf edilen bir söz, sadece karşısındakine değil, aynı zamanda sözün sahibine de zarar verebilir. "*Bülbülün çektiği dil belasıdır.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 339) atasözünde dilini tutmayan kişinin başına bela açabileceği gerçeği hatırlatılır. Bu yüzden insan, diline sahip çıkmasını bilmelidir. "*İnsan, ne bulursa dilinden bulur.*" (Tülbentçi, 1977, s. 311) denilmiştir. Konuşmalar, dile dökülenler, kişiliğin, özün söze yansımalarıdır.

Kaşgarlı Mahmud'un eserinde geçen "*Erdem başı tıl/ Erdemin başı dil*" (Atalay, 1985a, s. 107) atasözünün günümüze kadar değişikliğe uğramadan korunan atasözlerimizden olması bakımından dikkat çekicidir. Türklerin ilk yazılı belgelerinden beri günümüzde de aynı anlamıyla kullanılmaya devam eden erdem kelimesi için Bozok (2021, s. 55), şöyle demektedir: "Ahlak, edep ve fazilet anlamını karşılayan erdem sözü, günümüzde de aynı anlamıyla varlığını sürdürmesi bu kavrama ve toplumsal yaşamda taşıdığı değer yargıları bakımından Türkler tarafından ona ne kadar önem verildiğini göstermektedir."

Söz ağızdan çıkar, bin dile yayılır. Nasreddin Hoca fıkrasında "*Âlemin/Elin ağızı torba değil ki (çekip) büzesin.*" denilir (Aksoy, 1978, s. 222; Yurtbaşı, 2012, s. 571). Konuşmak, duygu, düşünce ve fikirlerimizin kelimeler aracılığıyla söze gelmesidir. Psikolojik ve sosyolojik bir olaya dönüşen dedikodunun kaynağı olarak atasözünde ağız-

dil ikilisi görülmektedir. Atalar sözünde “*Selin ağız tutulur, elin ağız tutulmaz.*” (Yurtbaşı, 2012, s. 988) denilmektedir. Bu sebeple ağızdan çıkan söze dökülen cümleler, her zaman önemlidir. Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânı*’ndaki bir diğer konu ile ilgili savda “*Tılın tergige tegir. /Dil ile sofraya erişilir.*” (Atalay, 1985a, s. 429) denilerek güzel sözle insanın nimete, iyiliğe erişeceği anlatılmaktadır. “*Ağız tetik, dil tüfek*” (Yurtbaşı, 2012, s. 1035) atasözünde dil tüfeğe, ağız da tetiğe benzetilerek sözün ve konuşmanın yerindeliği ve tesirine vurgu yapılmıştır. Düşünmeden konuşmak, hedef almadan ateş etmeye benzetilir. Anadolu’da bilinen benzer temalı atasözleri şöyledir:

Ağızdan çıkan başa değer (Soykut, 1974, s. 114; Yurtbaşı, 2012, s.338).

Ağızdaki dili hapseyle (Yurtbaşı, 2012, s. 338).

Az söyle, öz söyle; iki dinle, bir söyle (Yurtbaşı, 2012, s. 339).

Baş, dille tartılır (Yurtbaşı, 2012, s. 339).

Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez (Yurtbaşı, 2012, s. 632).

Boğaz dokuz boğumdur, sözünü yutkuna yutkuna söyle (Yurtbaşı, 2012, s. 339).

Değirmeni su döndürür, insanı dil (Yurtbaşı, 2012, s. 685).

Dil, kılıçtan çabuk öldürür (Yurtbaşı, 2012, s. 698).

Dil, kılıçtan keskindir (Soykut, 1974, s. 134; Yurtbaşı, 2012, s. 698).

Dil söyler saklanır, baş belasını çeker (Yurtbaşı, 2012, s. 698).

Dilim, seni dilim dilim dileyim; başıma geleni senden bileyim (Yurtbaşı, 2012, s. 699).

Dilim, bana giydirir kilim (Yurtbaşı, 2012, s. 699).

Dilin kemiği yok, ama kemiği kırar (Yurtbaşı, 2012, s. 699).

Gider kılıç yarası, gitmez dil yarası (Yurtbaşı, 2012, s. 870).

Herkesin çektiği, kendi dili belasıdır (Yurtbaşı, 2012, s. 805).

İnsanın/Adamın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var? (Soykut, 1974, s. 133; Yurtbaşı, 2012, s. 823).

Kişinin çektiği, dili belasıdır (Yurtbaşı, 2012, s. 881).

Kötü/Acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır (Soykut, 1974, s. 133; Yurtbaşı, 2012, s.338).

Söz var, dağa çıkarır; söz var, dağdan indirir (Yurtbaşı, 2012, s. 1003).

Söz var, iş bitirir; söz var, baş yitirir (Yurtbaşı, 2012, s. 1003).

Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır (Yurtbaşı, 2012, s. 1022).

Tatlı söz, can azığı; acı söz, baş kazığı (Yurtbaşı, 2012, s. 1022).

Yiğidi kılıç değil, kötü söz öldürür (Yurtbaşı, 2012, s. 871).

3.8. Kendini Beğenme-Kibirlenme

Kendini beğenmek; başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek (TS, 2011, s. 1388), hodbin olmak (Sami, 2002, s. 1186), küçümseme, başkalarını hor görme ve böbürlenme anlamında kullanılır. Kibir, İslam’da kabul görmeyen bir davranıştır. Kur’an-ı Kerim’de (2: 34) “*Meleklerle, Âdem’e secde edin’ dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.*” buyrulmaktadır. Hz. Âdem’e secde

etmeleri emredildiğinde şeytan, kibrine yenik düşerek, kendinin daha üstün olduğunu düşünerek isyan edince meleklik vasıflarını kaybetmiştir. Şeytani bir tavır olarak görülen kibir, Dede Korkut Hikâyeleri'nde de kültürümüzde kabul görmeyen bir davranış olarak şu atasözü ile pekiştirilmiştir: "*Tekebbürlük eyleyen Tanrı sevmez.*" (Ergin, 2004, s. 73). Önemli makamlara sahip olmak değerlidir. Ancak daha kıymetli olan o makamlarda tevazuyu kaybetmemektir. Başkalarına ve kendine karşı riyakâr tavırlar sergilemek, büyüklük taslamak şahsiyetli insanların tavrı değildir. Kendini bilme çabası, toplumda olumlu karşılanan davranışlardandır. Çoğu zaman kendini beğenmek, haddini aşmak anlamında kullanılır. Daha iyi olana dönüşmek, ona benzemek, özünden haberdar olmak yaratılış ve mana sınırlarını zorlamadan olmalıdır. "*Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz.*" (Soykut, 1974, s. 142) atasözünde darı unu-baklava ve incir ağacı-oklava örneklendirmesi ile yapılabilecek veya yapılamayacak işler olduğu, her birinin detayı ayrı bilinmese de bu nesnelere ne/neler yapıp yapılamayacağı, ataların tecrübelerine dayanılarak öğrenilmektedir. Kişinin daha iyi olana dönüşmesinin ne olduğunu, öz ve biçim ilişkisi içerisinde haddi bilmek olarak ifade edilebilir. Görgüsüz, ukala insanlar, tesadüfen kendilerine ait olmayan önemli bir konuma geldiklerinde bu ahval sürekliliği gibi kibirlenirler. Aslında fazla güçlü olmayan insanlar, kendilerinden güçsüz olan insanların içinde kendilerini çok güçlü zannederler (Yurtbaşı, 2012, s. 330). "*Böğürtlen dallanmış, bağ oldum sanmış; Türk, ata binmiş, bey oldum sanmış.*" (BAAD, 2016, s. 69) atasözü, Antalya/Akseki'den tespit edilmiştir. Her türlü toprak ve iklime uyum sağlayabilen böğürtlen meyvesi ile Türk ismi üzerinde bir denklik kurulmak istenildiği görülmektedir. Anadolu'da kullanılan, işlevsel açıdan aynı minvalde olan benzer atasözleri de vardır. "*Abdal, ata binince bey oldum sanır; şalgam, aşı girince yağ oldum sanır.*" (Oy, 1972, s. 245; Aksoy, 1978, s. 103; Yurtbaşı, 2012, s. 331) atasözünde abdal ile şalgam, at ile aş, bey ile yağ denk olarak ifadede karşılık bulmaktadır. "Türk kültüründe, "abdal" ve "şalgam" önemsizliğin; "at" ve "aş" ise tam tersine yaşamsallığın göstergeleridir. "Bey" ile "yağ" da birçok bakımdan birbirlerinin dengidir. Her şeyden önce ikisi de "en üstte durur"; birisi içinde bulunduğu topluma, diğeri içinde bulunduğu yemeğe "değer" katar. Ancak günümüzde her ikisi için de bu değer yargısının değişmekte olduğu söylenebilir." (Yüceol Özezen, 2005, s. 406) Bu konuya dair aynı temalı atasözlerinden tespit edilenler şunlardır:

Alçak yerde tepecik, kendisini dağ sanır (Yurtbaşı, 2012, s. 330).

Babası ölen, ağa oldum sanır; anası ölen, hanım oldum sanır (Yurtbaşı, 2012, s. 611).

Böğürtlen, büyümüş bağ oldum sanmış; Kürt, ata binmiş ağa oldum sanmış (BAAD, 2016, s. 69).

Böğürtlen, büyümüş bağ oldum sanmış; Türk, ata binmiş bey oldum sanmış (Yurtbaşı, 2012, s. 612).

Böğürtlen, çiçek açmış bağ oldum sanmış; Yörük, ata binmiş bey oldum sanmış (Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Çelem/Şalgam/Kelem, kazana girince et oldum sanır; Arap, ata binince bey oldum sanır (Yurtbaşı, 2012, s. 591).

Karga, şakırdamış bülbülüm sanmış; Kürt, ata binmiş beyim sanmış (Yurtbaşı, 2012, s. 911).

3.9. Tasarruf-Tutumluluk-Biriktirme

Tasarruf etmek; bir malın sahibi olmak, onu istediği gibi kullanmak, bir şeyi idareli ve dikkatli kullanmak, para biriktirmek (TS, 2011, s. 2275) anlamlarına gelmektedir. Tutumluluk; aşırı harcamalardan kaçınmak, idareli olmak (TS, 2011, s. 2393) olarak izah edilir. Toplumda ihtiyacından fazlasını kenara koymak, kazanılan birikimi dikkatli

kullanma ve idareli harcama noktasında teşvik edilen bu davranışlar atasözlerine de yansımıştır. Tutumlu olmak ile cimrilik karıştırılmamalıdır. Cimri, ihtiyacı olsa bile harcamaz, sadece biriktirir. Atasözlerimizde tutumlu olmanın, tasarruf etmenin faydaları işlendiği gibi savurganlığın ve israfın zararları da belirtilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca parayı kazanmak, kolay olmamıştır. İktisadi açıdan parayı kazanmak kadar parayı yönlendirmek ve elde tutmak da çok önemlidir. Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen "*Birin birin miñ bolur tama tama köl bolur / Birle birle (birer birer) bin olur, damlaya damlaya göl olur.*" (Atalay, 1985c, s. 360) atasözü, küçük birikimlerle büyük tasarruflar yapılabileceğini ifade eder. İnsan kazancıyla değil, harcaması ile birikim yapabilmektedir. Ekonomik hayatın gelir ve gider dengesini önemseyen ifadelerini Türk atasözlerinde bulmak mümkündür. "*Beş kuruşun varsa beş yere düğümle.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 339) atasözünde eldeki birikimin iyi muhafaza edilmesi öğütlenir. İnsan ne kadar çok çalışırsa çalışsın kazancını tasarruf etmez, birikimini koruyamazsa çalışmasının karşılığını alamamış olur. "*İdaresiz ev, kendi kendine yıkılır.*" (Yurtbaşı, 2012, s. 815) atasözünde birey ve toplum hayatında yönetim kabiliyetinin yanında idareli olmaya da dikkat çekilmektedir. Antalya/Akseki'den derlenen "*Altını zapt etmeye gümüşten el ister.*" (BAAD, 2016, s. 39) atasözünde altını elde tutabilmenin de değerli olduğu vurgulanmıştır. Türkler, cimriliğe ve israfa hoş bakmazlar; tasarruf ve tutumluluğu teşvik ve methederler. Onların bu düşünceleri, benzer temalı atasözlerine şu şekilde yansımıştır:

Ak akçe, kara gün içindir (Yurtbaşı, 2012, s. 573).

Altın parayı gümüş parmak tutar (Yurtbaşı, 2012, s. 497).

Altını saklamak değil, kuruşu saklamak hünerdir (Soykut, 1974, s. 105; Yurtbaşı, 2012, s. 586).

Altın zaptetmeye/tutmaya gümüşten el ister (Yurtbaşı, 2012, s. 497).

Bol bol yiyen, bön bön/bel bel bakar (Soykut, 1974, s. 123; Yurtbaşı, 2012, s. 642).

Büğersen göl olur, açarsan çöl olur (Soykut, 1974, s. 105)

Damlaya damlaya göl olur, akar gider/aka gide sel olur (Soykut, 1974, s. 105; Yurtbaşı, 2012, s. 497).

Dana, biçikten artar; para buçuktan artar (Yurtbaşı, 2012, s. 635).

Dünya üç şey üzerinde durur: idara, müdara, dübara (Yurtbaşı, 2012, s. 931).

Gündüzün mum yakan, geceyle (geceleyin) bulamaz (Aksoy, 1978, 247).

İştten artmaz, diştten artar (Soykut, 1974, s. 106; Yurtbaşı, 2012, s. 828).

3.10. Yörüklere Dair

Yörükler, genellikle Toroslar'da yaşayan ve hayvancılıkla geçinen göçebe (konargöçer) Türkmen topluluğu olarak bilinir. Yörüklük kavramı, etnik bir unsuru içermemektedir. Yörüklük, yörede geçimini küçükbaş hayvancılıkla sağlayan, yazın yaylaya çıkan, kışın ise sahile inen, konargöçer Türkmen halk için kullanılmaktadır. Yörük, Anadolu'da göçebe olarak çadırda yaşayan, geçimini hayvancılıkla sağlayan, konargöçer Türk topluluklarına verilen isimdir. Yörüklerin zamanla yerleşik hayata geçmesi ile sayıları her geçen gün azalmakta olan konargöçer toplulukların yaylak ve kışlaklarda devam eden özgün bir yaşam biçimi mevcuttur. Yörükler, başlıca geçim kaynağı olan hayvanlarını doyurmak için verimli ve suya yakın bölgeler arasında mevsimsel göçler yaparlar. Günümüzde yerleşik hayata geçen Yörüklerin bazıları yaylaktan kışlağa, kışlaklardan yaylağa göçleri ile eski hayat tarzlarını devam ettirmektedirler. Anadolu'ya göç eden Yörük-Türkmen topluluklarından önemli bir kısmı Antalya yöresine, Toros

Dağları'na yerleşmiştir. Antalya yöresinde Yörük aşiretleri olarak en yaygın bilinenleri arasında Boynuinceli, EskiYörük, Hayta, Honamlı, Karahacılı, Karakoyunlu, Karatekeli, Köseli, Saraçlı, Sarıkeçili, Tırtar ve Yeni Osmanlı aşiretlerini sayabiliriz (Kılınç, 2010, s. 22). Kent hayatı yaşayan insanlarla konargöçer hayatın içinde olan insanların hayata bakışında ve hayattan beklentilerinde farklılık bulunması, yaşam koşullarının ortaya çıkardığı bir zaruret olarak kabul edilebilir. Toplumda yerleşik ve konargöçer yaşam biçimleri üzerinden yapılan çekişme ve çatışmalar, kimi zaman ifadelerle yansımıştır. Antalya/Akseki'den derlenen "*Yörük ne bilir bayramı, lık lık içer ayrıanı.*" (BAAD, 2016, s. 227) atasözü, Antalya yöresinde yaygın olarak Yörükleri aşağılamak amacıyla kullanılan bir ifadedir. Şehir hayatı yaşayan ve göçebe yaşam biçimine sahip Türkler arasındaki çekişmenin atasözlerine yansıdığı görülmektedir. Aşağıda farklı konular için söylenen, temasında, konusunda "Yörük" olan atasözleri birlikte verilmiştir.

Bağına erik, evine/köyüne Yörük koyma/sokma (Oy, 1972, s. 264; Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Böğürtlen, çiçek açmış bağ oldum sanmış; Yörük, ata binmiş bey oldum sanmış (Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Dağdan inme Yörük, ne erik bilir ne koruk (Yurtbaşı, 2012, s. 248).

Deli dalhı, Yörük allhı sever (Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Evine Yörük, bağına erik bastırma (Yurtbaşı, 2012, s. 613).

Kapına Yörük, bağına erik bastırma (Yurtbaşı, 2012, s. 613).

Rençbersen nadası üçle, Yörüksen sahile kışla (Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Yörük göçü, gide gide düzelir (BAAD, 2016, s. 227).

Yörük ne bilir bayramı, lık lık (lak lak) içer ayrıanı (Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Yörük yörügün, keçe gayretin güder (Yurtbaşı, 2012, s. 1084).

Sonuç

Türk halk kültüründe ve dilinde atasözleri, önemli bir yere sahiptir. Sözlü ve yazılı iletişimde atasözleri ile verilmek istenen mesaj, gerçek ya da mecaz anlamıyla hem gerçek hem mecaz anlamı ile kuvvetli bir şekilde kısa ve öz biçimde muhatabına iletilen net ifadelerdir.

Türk atasözlerini içerdiği temalar ve işlenen konular bakımından farklı sınıflandırmalar ileri sürmek, yeni konu başlıkları ortaya çıkarmak atasözlerinin özelliği gereği gayet tabiidir. Tasniflendirme aşamasında seçilmiş olan atasözlerini birden fazla başlık altında değerlendirmek, elbette mümkündür. Bu çalışmada makalenin sınırlarını aşmamak ve tekrara düşmemek adına birçok başlık altında ele alınabilecek atasözleri, genelde tek başlık içinde değerlendirilmiştir. Türk atasözlerinin kelime kadrosundan toplumun meşguliyeti, inancı, töresi, geleneği hakkında kelimelere yansımaları oranında fikir sahibi olabiliriz. Örneğin atasözlerinde binlerce yıldır yaşanan hayatın, coğrafyanın özellikleri gözlemlenmiş ve bu tecrübeler özlü sözlere atalar tarafından işlenmiştir. Yüksek yerde, önemli bir işin başında olan kişilerin sorunu eksik olmaz. Yiğit kişiye de sataşmak isteyen çok olur, gerçeğini "*Dağ başından duman, yiğit başından boran eksik olmaz.*" sözü ile anlatır. Yaşanılan coğrafyanın sözlere yansıdığı görülmektedir. Olmayacak bir iş için beyhude uğraşlara girilmemesi gerektiği "*Denize köprü kurulmaz.*" atasözünde tabiatın ve hayatın gerçekliği, özlü bir biçimde en az kelime ile ifade edilmiştir. Elde edilen veriler, yapılan literatür taramalarıyla makalede yüz elli civarında atasözünü incelenmiş ve Antalya'dan derlenmiş atasözlerinde bölgeye has ifadeler tespit

edilememiştir. Antalya'dan tespit edilen atasözleri farklı sebeplerle "*Yerelin özelliğini koruyamamış*" demek yerine "*Anadolu'da bilinen atasözleri, bu bölgede de canlı bir şekilde yaşamaktadır.*" demek daha doğru bir ifade olacaktır. Toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak bölgeler arasındaki farkların giderek azalmasının da etkisiyle bu sözlerin genellik kazanmasından dolayı yerelliğin tespitinde kesinlik ifade etmek imkânsız hâle gelmektedir. Antalya'dan derlenen atasözleri, elde edilen veriler ışığında konuları itibarıyla tematik olarak bir sınıflandırmaya tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Türkler yaşadıkları bölgelerdeki sosyal hayatlarında, dinî yaşamlarında, kültür ve edebiyatlarına ait birçok sözde hayvanlara yer vermişlerdir. Başta at olmak üzere köpek, eşek, arslan, canavar, kurt, öküz, ayı, deve, koyun, keçi, tavşan, yılan gibi pek çok hayvan; atasözlerinde çeşitli gerekçelerle kullanılmıştır. Ataların hayatlarına doğrudan tesir eden hayvanlarla ilgili sözler söylemiş olmaları bu sözlerin kalıcı tesir ve korunması bağlamında dikkat çekicidir. Türklerin yaşam tarzındaki hayvanlarla olan ilişkileri atasözlerine de yansımıştır. Antalya'dan kaydedilen atasözlerinde de bu gerçek değişmemiş ve hayvanlarla ilgili pek çok atasözü söylenmiştir. "*Atı, çulundan bilmezler.*", "*Ayı bile yenilmeye razı olmaz.*", "*Balık, gölüne göre yaşar.*", "*Bayramda köpek canlanmaz.*", "*Bir katarda bir lök öter.*", "*Buldun bir koyun, yi de doyun.*", "*Canavarı ormandan açlık çıkarır.*", "*Devenin yemediği ot başını ağrıtır.*", "*Durgun öküzün ıslık canına minnet.*", "*Eşek, dövme ile at olmaz.*", "*Öküz ölür, çift kahr; eşek ölür, yük kahr.*" atasözlerinde olduğu gibi bu örneklerin sayısını arttırmak mümkündür.

Atasözlerinin kalıplaşmış ifadeler olduğu bilinmektedir. Ancak bu kalıp ifadeler, halk dilinde statik özelliğini yitirip varyantlaşma ile dinamik hâle gelerek sözlü kültürde canlılık kazanmıştır. Atasözlerindeki anlam kalıpları değiştirilemez. Değişim, uzun bir süreçtir. Ancak atasözlerindeki değişim, bilinmeyen zamanlarda, bilinmeyen kişiler tarafından yapılır ve atasözleri, varyant olarak donmuş yeni kalıplara dönüşür. Antalya'dan derlenen atasözlerinde de varyantlaşmanın kullanıldığı görülmüştür. Dil ve kültür, çağın gerisinde ve durağan değildir. Sözlü geleneğin tesiri ile bölgesel kelime farklılıkları gösteren atasözleri tespit edilmiştir. Dilin gelişimi ve değişimi noktasında birçok atasözü, tarihi süreç içinde varlığını korurken bazılarında kısmi değişiklikler söz konusudur. Antalya'dan derlenmiş atasözlerinin pek çoğunun Anadolu'da ve Türk dünyasında çeşitli varyantları mevcuttur. "*Canavarı ormandan açlık çıkarır.*" ile "*Kurdu ormandan açlık çıkarır.*", "*Ar, yiğidi meydanda kor.*" ile "*Ar, yiğidi kambur eder.*", "*Altını zapt etmeye gümüşten el ister.*" ile "*Altın parayı gümüş parmak tutar.*", "*Al, görmüşün kızını tutsun dolana dolana; al, görmemişin kızını tutsun ilene ilene.*" ile "*Al, kibar kızını işlesin bulana bulana; al, çitak kızını gezsün ilana ilana / eğlene eğlene.*", "*Acele etme, dilini ısırırın (dişlersin)*" ile "*Acele eden dilini ısırır.*" atasözleri varyantlaşmanın örneklerindedir.

Bölgede Yörüklerin yoğun olarak yaşaması söz varlığına da yansımıştır. Konargöçer diye tabir edilen veya yakın dönemde yerleşik hayata geçmiş olan Yörükler ile ilgili atasözlerinde toplumun Yörüklere bakışı, Yörüklerin hayat felsefesi, yaşam biçimi, değer yargıları, kavram dünyası gibi bulgular atasözlerine işlenmiştir.

Sonuç olarak duygu, düşünce, inanç, sosyal ve beşerî hayat, coğrafya gibi faktörlere atasözlerinde rastlanmaktadır. Atasözleri, toplumların düşünce ve inanç dünyalarından damıtılmış sözlü ifadelerdir. Bu çalışma ile insanın insanla, insanın doğayla, insanın hayvanla, insanın toplumla, insanın nesne ile olan ilişkilerinin sözlü ifadelerle yansıdığı ve bunun da zamanla atasözlerine işlenerek bu özlü ifadelerin gelecek kuşaklara kültürel miras olarak Antalya yöresinde de aktarıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ö. A. (1978-1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Atasözleri Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSOY, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- ALEMDAR, E. (2019). "Türkçe Atasözü ve Deyim Hazinesine Atalar Sözü Mecmuası'ndan Katkılar". *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 5: 112-124.
- ARAT, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, R. R. (1998). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATALAY, B. (1985a). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I (Cilt I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, B. (1985b). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II (Cilt II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, B. (1985c). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III (Cilt III)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV "Endeks" (Cilt IV)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATLI, S. (2019). "Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Atasözleri Üzerine Yapılan Bir Çalışma: Abdülahad Nûrî ve "Atalar Sözü". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. VIII/3: 2243-2279.
- BEYHAKÎ, E. (2003). *Şuabu'l-İman (I-VI)*. Beyrut: Mektebetu'r-Ruşd.
- BEYZADEOĞLU, S. (2003). *Şinasi Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye*. İstanbul: MEB Yayınları.
- BİRTEK, F. (1944). *Divan-ı Lûgat-it-Türk'ten Derlemeler I: En Eski Türk Savları*. Ankara: Alâattin Kırıl Basımevi.
- BOZOK, E. (2021). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Sözcükler*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* (1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* (2016). (hızl. M. S. Kaçalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1930). "Orhon Abidelerinde Atalar sözü". *Halk Bilgisi Haberleri*. I/3: 11-14.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- DAL, S. (2019). "Uygurların At Konulu Atasözleri". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. 14: 99-110.
- DUYMAZ, A. (1998). "Balıkesir'den Derlenen Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme". *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu*. Balıkesir Üniversitesi Yayını: 334-342.
- ELÇİN, Ş. (1963). "Türk Atasözlerinde At". *Türk Folklor Araştırmaları*. XV/171: 3189-3191.
- ELÇİN, Ş. (1998). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ERCİLASUN, A. B. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- ERGİN, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKÇİMEN, A. (2005). "Türkmen Atasözlerinde At". *TAED*. 28: 199-212.
- GÖNEN, S. (2011). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri*. Konya: Kömen Yayınları.
- KILINÇ, N. (2010). *Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KURT, İ. (1991). *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- NALBANT, M. V. (2016). "IX-XI. Yüzyıllar Arası Türk Dünyası Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat*. (ed. Mustafa Sarıca-Bedri Sarıca). Ankara: Padam Yayınları.
- OY, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OY, A. (1991). "Atasözü". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. C. 4: 44-46.
- ÖZDEMİR, A. (2014). *Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki At ile İlgili Atasözleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ROHRICH, L. - W. MEIDER (2006). "Modern Dilde Kullanılan Atasözlerinin Biyolojisi". (çev. Ali Osman Öztürk-Ali Baykan). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. (hızl. M. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- SAKAOĞLU, S. (1984). "Atasözleri Eş Mânâlı Olabilir Mi?". *Halk Kültürü*. 1984/3: 103-112.
- SAKAOĞLU, S. (1987). "Atasözleri ve Deyimlerimizdeki Yabancı Asıllı Kelimeleri Türkçeleştirebilir miyiz?". *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1983)*. Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları: 255-261.
- SAKAOĞLU, S. (1997). "Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Bazı Atasözleri Üzerine". *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 261-268.
- SAMİ, Ş. (2020). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- SARICA, B. (2016). "Atasözlerinde Anlama ve Biçime Dayanan Eşlikler". *Dil Bilimleri, Kültür ve Edebiyat*. (ed. M. Sarıca-B. Sarıca). Ankara: Padam Yayınları: 71-89.
- SOYKUT, İ. H. (1974). *Türk Atalar Sözü Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- TAN, N. (1986). *Folklorumuzda Ölçülü Sözler*. İstanbul: Halk Kültürü Yayınları.
- TEKİN, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜLBENTÇİ, F. F. (1977). *Ata Sözleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Türkçe Sözlük* (2011). (hızl. Şükrü Halûk Akalın). 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YURTBAŞI, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.
- YÜCEL ÇETİN, A. (2015). "Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XV/2: 55-63.
- YÜCEOL ÖZEZEN, M. (2005). "Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki Değişkenlerin Eşdeğerliliği". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. XIV/2: 403-416.